

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

Ἡ σημερινή κατάσταση καὶ τὰ προβλήματα ποῦ ὑπάρχουν

«*Παιδεία δὲ τὴν ἐν ἡμῖν μόνον ἐστὶν ἀθάνατον καὶ θεῖον*»,
Πλουτάρχου, Ἠθικά c9, Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς.

τῆς Ἀντωνίας Τρουμπούκη

Κατὰ τὴν πρόσφατη ἐπίσκεψή μας στὴν Ἀλβανία, γιὰ τὴν ὁποία γράψαμε στὸ προηγούμενο τεύχος τοῦ περιοδικοῦ μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσουμε ἀπὸ κοντὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἑλληνόγλωσσης ἐκπαίδευσης στὴν σημερινή Ἀλβανία- ἡ ὁποία βεβαίως ἔχει μεγάλο παρελθὸν τὸ ὁποῖο ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν 18^ο αἰώνα. Στὸ ἴδιο θέμα ἀναφέρονται καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ φίλου δασκάλου Νίκου Σουτόπουλου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀποσπασμένος στὴν Κορυτσᾶ καὶ τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν στὰ τεύχη Ἰανουαρίου - Μαρτίου 2007, Ἀπριλίου - Ἰουνίου 2007 καὶ Ἰουλίου - Σεπτεμβρίου 2007.

Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, τὴν Ἰταλία, τὴν Ρωσία ξενιτεμένοι Ἠπειρωτῆτες βοήθησαν στὴν ἴδρυση πάσης φύσεως σχολείων, μὲ δασκάλους ἀπὸ τὴν **Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή**, τὴν **Ζωσιμαία**, φιλολόγους, λογίους, κληρικούς. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ Ζωσιμαία σχολὴ εἶχε τὸ 1878, 2150 μαθητές, τὰ **Μπάγκεια Ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Κορυτσᾶς** στὶς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰ. 21 σχολεῖα μὲ 770 δασκάλους καὶ 3452 μαθητές. Στὴν **Δρόπολη** τὸν 19^ο αἰ.

ὑπῆρχαν 87 σχολεῖα μὲ 4565 μαθητές, στὸ **Βολιαράτι** λειτουργοῦσε μέχρι τὸ 1917 δημοτικὸ σχολεῖο, γιὰ τοῦ ὁποῖου τὴν λειτουργία συνέβαλε ἡ **Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Βουλιαρατῶν Κωνσταντινούπολης** καὶ ὁ ἐγκατεστημένος ἐκεῖ **Στέφανος Κουρεμένος**.

Στὴν **περιοχὴ Ἀργυροκάστρου ἢ Ζάππειος Βιβλιοθήκη** στὸ Ἄνω Λούμποβο εἶχε 4000 τόμους βιβλία. Στὴν Ζωγράφειο Ἑλληνικὴ Σχολὴ Ἀργυροκάστρου δίδασκαν ἀπόφοιτοι τῆς Ζωσιμάδος καὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ ἀπεφοίτησαν 400 δάσκαλοι. Στενὴ συνεργασία μὲ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα εἶχαν ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινούπολεως, ὁ Ἠπειρωτικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Κωνσταντινούπολης, ἡ Ἐπιτροπὴ πρὸς Ἐνίσχυσιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Παιδείας. Ἀναφερθήκαμε στὴν συλλογικὴ μνήμη, ποῦ δρᾷ ὡς ὀριακὸ σημεῖο εἰρηνικῆς ἐπιβίωσης καὶ συνύπαρξης, ὥστε εὐκολότερα νὰ προσεγγίζουμε τὸν κόσμον τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, μέσω τῆς παιδείας ποῦ μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ὡς ἐνοποιὸς δύναμη, διότι ἐκ τῶν διαφερόντων ἢ

Τὰ Ἑλληνικά Φροντιστήρια Κορυτσᾶς

καλλίστη ἄρμονία.

Ἡ ἐλληνόγλωσση ἐκπαίδευση στὴν Ἀλβανία περιλαμβάνει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ σχολεῖα τῆς Ἑθνικῆς Ἑλληνικῆς Μειονότητας (ΕΕΜ), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἄλλα σχολεῖα, τεχνικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ φροντιστήρια, τὰ ὁποῖα εἶτε ἀνήκουν στὴν ὀρθόδοξη ἀρχιεπισκοπὴ εἶτε εἶναι ἰδιωτικά. Ὑπεύθυνο γιὰ τὰ δημόσια σχολεῖα τῆς ΕΕΜ εἶναι τὸ ἀλβανικὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὰ βασικά τους χαρακτηριστικά, ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση, ὑποδομές, ἐπιλογή καὶ ἐπιμόρφωση ἐκπαιδευτικῶν, ἐπιλογή ὕλης, συγγραφή, ἐκτύπωση, διανομὴ σχολικῶν βιβλίων κ.ά.

Ἡ Ἑθνικὴ Ἑλληνικὴ Μειονότητα περιλαμβάνει τὰ ἐκτὸς ἀστικῶν κέντρων χωρὶὰ τοῦ νομοῦ Ἀργυροκάστρου, Ἀγίων Σαράντα καὶ Δελβίνου.

Στὰ 101 χωρὶὰ λειτουργοῦν 30 σχολεῖα μὲ 1080 μαθητές. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὴν ὑποχρεωτικὴ ὀκτάχρονη φοίτηση (4 τάξεις στὸ Δημοτικὸ καὶ 4 τάξεις στὸ Γυμνάσιο) λειτουργοῦν 14 στὴν περιοχὴ Ἀργυροκάστρου μὲ

535 μαθητές, 7 στὸς Ἀγίους Σαράντα μὲ 345 μαθητές καὶ 9 στὸ Δέλβινο μὲ 300 μαθητές. Ἐφέτος ἔγινε προσπάθεια ἐνοποίησης τῶν σχολείων, λόγω μικροῦ ἀριθμοῦ μαθητῶν, ἀφ' ἑνὸς στὴν Δερβιτσάνη μὲ τοὺς Βολιαράτες, ἀφ' ἑτέρου στὸ Δέλβινο μὲ τοὺς Ἀγίους Σαράντα, γιὰ παιδαγωγικοὺς λόγους.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δημοσίων σχολείων λειτουργεῖ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ σχολὴ «**ΑΚΡΟΚΕΡΑΥΝΕΙΟΣ**» **Χειμᾶρας** στοιχειώδους ἐκπαίδευσης μὲ 4 δασκάλους.

Ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ΕΕΜ, ἡ διδασκαλία γίνεται στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ὡς ἀκολουθῶς:

Α) στὴν **Στοιχειώδη Ἐκπαίδευση** ἡ διδασκαλία γίνεται μὲ βιβλία ποὺ ἔχει ἐκδώσει τὸ ἀλβανικὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας. Ἡ διδασκαλία λοιπὸν γίνεται στὰ ἑλληνικά σὲ ποσοστὸ 81% στὶς μικρὲς τάξεις καὶ μειώνεται σταδιακὰ σὲ 53% στὶς μεγαλύτερες τάξεις. Ἀντιστοίχως αὐξάνεται σταδιακὰ τὸ ποσοστὸ τῶν μαθημάτων ποὺ διδάσκονται στὰ ἀλβανικά.

Β) Στὴν **Μέση Ἐκπαίδευση**, στὸ **Γυμνάσιο**, ἡ διδασκαλία γίνεται σὲ

ποσοστό διδασκαλίας 68% στην αλβανική, στην οποία διδάσκονται όλα τα μαθήματα, ενώ στην ελληνική διδάσκεται το μάθημα της Ελληνικής Γλώσσας με την Γραμματική και το Συντακτικό του.

Γ) Στο Λύκειο όλα τα βιβλία είναι γραμμένα στην αλβανική ενώ στην ελληνική διδάσκονται τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας με την αντίστοιχη Γραμματική και το Συντακτικό, της Ελληνικής Λογοτεχνίας, της Φιλοσοφίας και της Παιδαγωγικής.

Έντός της Ελληνικής Μειονοτικής Ζώνης υπάρχει το Λύκειο της Άνω Δρόπολης Αργυροκάστρου στην Δερβιτσάνη με 75 μαθητές, το Λύκειο της Κάτω Δρόπολης στο Βολιαράτι με 64 μαθητές, ή Παιδαγωγική Ακαδημία Αργυροκάστρου με 93 μαθητές και το Λύκειο Λειβαδιάς Αγίων Σαράντα με 110 μαθητές.

Η Παιδαγωγική Σχολή Αργυροκάστρου παλαιότερα ήταν τετραετούς φοιτήσεως και από αυτήν αποφοιτούσαν δάσκαλοι στοιχειώδους εκπαίδευσης. Σήμερα είναι πλέον διετούς φοιτήσεως και διδάσκονται τα περισσότερα μαθήματα στην Ελληνική Γλώσσα. Μεταξύ των διδασκόμενων μαθημάτων είναι και η Ελληνική Γλώσσα, ή Φιλοσοφία, ή Ελληνική Λογοτεχνία. Οι απόφοιτοι μπορούν να συνεχίσουν σπουδές στο τμήμα ελληνικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου του Αργυροκάστρου ή γίνονται εκπαιδευτικοί στοιχειώδους εκπαίδευσης για τις 4 τάξεις του δημοτικού σχολείου.

Δ) Όσον αφορά στην ελληνόγλωσση

Πανεπιστημιακή Έκπαίδευση υπάρχει μόνον στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου έδρα Ελληνικής Φιλολογίας, που αφορά στην διδασκαλία Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας. Εκεί μόνον διδάσκεται ή Αρχαία Ελληνική Γλώσσα από έναν καθηγητή φιλόλογο αποσπασμένο μέσω του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας από το Πανεπιστήμιο των Ίωαννίνων.

Η Νέα Ελληνική Γλώσσα διδάσκεται μέσω της Γραμματικής, του Συντακτικού, των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και της Ελληνικής Φιλοσοφίας, ενώ παράλληλα τα υπόλοιπα μαθήματα γίνονται από Βορειοηπειρώτες καθηγητές.

Στα τέσσερα τμήματα της Σχολής φοιτούν 79 φοιτητές. Το Πανεπιστήμιο έχει στενή συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ίωαννίνων. Υπάρχει και λειτουργεί το πρόγραμμα της έξ αποστάσεως διδασκαλίας των εκπαιδευτικών. Οι απόφοιτοι του Πανεπιστημίου γίνονται εκπαιδευτικοί Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης.

Ε) Στα Εκπαιδευτικά Ίδρύματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας υπάγονται:

Το Εκκλησιαστικό Λύκειο «Τίμιος Σταυρός» στο Αργυροκάστρο. Είναι ιδιωτικό σχολείο με 65 μαθητές. Εδώ διδάσκονται περισσότερα μαθήματα βυζαντινής ιστορίας, άγιογραφίας και εκκλησιαστικής μουσικής. Επίσης το ΙΕΚ Τιράνων της ορθόδοξης Αλβανικής εκκλησίας. Διδάσκουν Έλληνες καθηγητές αποσπασμένοι μέσω του

Άπο τήν επίσκεψη τών μελών τοῦ ΟΔΕΓ στο σχολείο Δερβιτσάνης

Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου, ὅπως σὲ ὅλα τὰ Ἐκκλησιαστικά Λύκεια τῆς χώρας καὶ τὸ Ἀρσάκειο τῶν Τιράνων, ποὺ εἶναι φιλανθρωπικὸ ἴδρυμα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας.

Τὸ **ΙΕΚ Δερβιτσάνης «ΠΝΟΗ ΑΓΑΠΗΣ»** μὲ 75 σπουδαστὲς καὶ τὸ **Τεχνικὸ Ἐπαγγελματικὸ Ἐκπαιδευτήριο Μεσοποτάμου Δελβίνου** μὲ 110 μαθητὲς εἶναι ἰδιωτικὰ μεταλυκειακὰ Ἐκπαιδευτήρια. Τὰ μαθήματα γίνονται μόνον στὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα καὶ λειτουργοῦν τμήματα πληροφορικῆς, ηλεκτρολόγων, μηχανικῶν, ψυκτικῶν κἄ.

Ζ) Ἐκτὸς μειονοτικῆς ζώνης λειτουργοῦν στὴν **Κορυτσά** τὰ φροντιστήρια **«ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ»** μὲ εὐρύτερο δίκτυο 16 σχολείων. Λειτουργοῦν νηπιαγωγεῖα καὶ οἱ τέσσερις πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Ἐξ ἄλλου λειτουργοῦν καὶ πολλὰ ἄλλα μικρὰ

φροντιστήρια ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ ὅλη τὴν Ἀλβανία. Ἐπὶ πλέον λειτουργοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα σχολεῖα στὰ ὁποῖα διδάσκεται καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα: 1. Τὸ ἑλληνοαλβανικὸ σχολεῖο **«ΟΜΗΡΟΣ»** στὴν Κορυτσά ποὺ ἔγινε μὲ τὴν χρηματοδότηση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ μαθητὲς εἶναι Ἀλβανοὶ ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος καὶ σ' αὐτὰ διδάσκεται ἡ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα ἀπὸ Ἑλληνες ἀποσπασμένους καθηγητὲς. Τηρεῖται ἀλβανικὸ πρόγραμμα διδασκαλίας, 2. Τὸ Ἀρσάκειο Σχολεῖο Τιράνων τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας, ὅπου φοιτοῦν 450 μαθητὲς, διδάσκουν 46 ἐκπαιδευτικοὶ ἐκ τῶν ὁποίων 10 Ἑλληνες. Διευθύνεται ἀπὸ 2 διευθυντὲς ἀπὸ τὸ Ἀρσάκειο Ἀθηνῶν καὶ ἡ ὑποδιευθύντρια εἶναι Ἀλβανίδα 3. Τὸ **«ΠΝΟΗ ΑΓΑΠΗΣ»** τῆς ὀρθόδοξης ἀρχιεπισκοπῆς στὰ Τίρανα, 4. ἡ ὀρθόδοξη Θεολογικὴ Ἀκαδημία Ἀγίου Βλασίου Δυρραχίου **«ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΧΡΙΣΤΟΥ»**.

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Οι ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ είναι Βορειοηπειρώτες που έχουν σπουδάσει στην Άλβανία συνήθως στο Πανεπιστήμιο Άργυροκάστρου. Όσοι ήταν απόφοιτοι της διετούς Παιδαγωγικής Σχολής Άργυροκάστρου παρακολούθησαν ταχύρρυθμο πρόγραμμα αναβάθμισης σε άλβανικό πανεπιστήμιο.

Το εκπαιδευτικό προσωπικό καταβάλλει τιτάνιες προσπάθειες για να ανταποκριθεί στα δύσκολα προβλήματα, που αντιμετωπίζονται αποκλειστικά και μόνο από τους εκεί διαμένοντες, πολλοί από τους οποίους, ίσως πολλές φορές οι καλύτεροι, έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα, γιατί ο μισθός των 150€ τόν μήνα είναι μισθός πείνας. Δεν υπάρχει καμία υποστήριξη από το επίσημο ελληνικό κράτος για την ενίσχυση της εκπαίδευσης μέσω χορήγησης κάποιων βοηθημάτων στους εκπαιδευτικούς, το μηνιαίο βοήθημα των 20€ που έχορηγείτο για κάποια χρόνια κόπηκε στις αρχές του 2000, καθώς και η βοήθεια μέσω παροχής εποπτικού υλικού διδασκαλίας, όπως έξωσχολικά βιβλία Αρχαίας και Νεοελληνικής Γραμματείας, Ιστορίας, Ελληνικής Μυθολογίας, Ελληνικής και ξένης Λογοτεχνίας, Λεξικά, φωτογραφικά λευκώματα, γραφική ύλη καθώς φάξ, ηλεκτρονικοί υπολογιστές κ.ά. Τα περισσότερα σχολεία λειτουργούν χωρίς θέρμανση λόγω οικονομικών προβλημάτων, που αντιμετωπίζει ή χώρα.

Πρέπει από μέρους της χώρας μας να υπάρξουν προγράμματα ίδρυσης ελληνικών σχολείων όπως έχουν άλλες χώρες, επίσης παροχής υποτροφιών, ανταλλαγής επισκέψεων μέσω κατασκηνωτικών και εκδρομικών προγραμμάτων, αδελφοποίησεως Δήμων, Κοινοτήτων και σχολείων για ν' αποκτηθεί ή δυνατότητα γνωριμίας και κατανόησης του Ελληνικού Πολιτισμού.

Όλα τα παιδιά ελληνικής και μη καταγωγής αγαπούν την Ελλάδα. Όμως προέχει τα παιδιά που είχαν ακούσματα στην Ελληνική Γλώσσα να μην την ξεχάσουν και να γνωρίσουν βαθύτερα τόν Ελληνικό Πολιτισμό μέσα από τις Επιστήμες και τα Γράμματα, τις πολιτιστικές ανταλλαγές, ώστε να δημιουργήσουν γέφυρες φιλίας και αδελφότητας μεταξύ τών δύο λαών. Πρέπει οι ανταλλαγές να θεσμοθετηθούν, γιατί ο σημερινός αριθμός τών 1000 παιδιών συνεχώς μειώνεται, καθώς πολλά έρχονται για σπουδές στην Ελλάδα και δεν επιστρέφουν. Πρέπει να μην καταλήξουμε στον πλήρη αφελληνισμό της περιοχής.

Αξίζει να σημειώσουμε το σημαντικότερο και αξιοπερίεργο ότι ενώ σ' όλες τις χώρες της γης, από τις Φιλιππίνες ως την Γερμανία (π.χ. 3) και τις ΗΠΑ έχουν όριστεί **συντονιστές εκπαίδευσης**, στην Άλβανία δεν έχει όρισει κανέναν τόν Ελληνικό κράτος. Η αποστολή έστω και ενός εμπειροει και κατάλληλου στελέχους συνεργαζόμενου με τόν ελληνικό προξενείο αποτελεί στοιχείο τελείως απαραίτητο για τήν λειτουργία τών σχολείων εντός

και εκτος της Μειονοτικης Ζωνης.

ΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Τα βιβλία που διδάσκονται στα σχολεία της ΕΕΜ είναι μεταφρασμένα από τα αντίστοιχα αλβανικά (Ιστορία, Γεωγραφία Αλβανίας, Εύρώπης..., Φυσική, Μαθηματικά κ.λπ.) εκτός του μαθήματος της Έλληνικής Γλώσσας που διδάσκεται από έγχειρίδια που έχουν συγγράψει έναντι πενιχρής άμοιβής όμογενοί εκπαιδευτικοί, όπως επί παραδείγματι και ο συνταξιοϋχος διδάσκαλος κ. Βασ. Γκότζος και εγκρίνονται από το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας. Βοήθεια από την Ελλάδα δεν υπάρχει και οι αρμόδιοι στην Ελλάδα δεν έχουν γνώση του περιεχομένου των βιβλίων. Το μάθημα της Έλληνικής Γλώσσας διδάσκεται με μεθόδους απαρχαιωμένες που έχουν καταργηθεί στην Ελλάδα από την προηγούμενη δεκαετία. Υπάρχει φοβερό πρόβλημα της έκδοσης όλων των βιβλίων της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης που εκτυπώνονται στην Έλληνική Γλώσσα, αφού κανένας έκδοτικός οίκος δεν αναλαμβάνει την έκδοσή τους λόγω του ύψηλου κόστους έκδοσης, αφού έχουν μικρότερο αριθμό αντιτύπων, που θα εκτυπώσουν, από τα αντίστοιχα της αλβανικής γλώσσας, που είναι πολυάριθμα.

Μέχρι σήμερα δεν έχουν έκδοθει βιβλία για την πρώτη, δεύτερη, τρίτη και έκτη τάξη και για τις υπόλοιπες οι καθηγητές καταφεύγουν στην λύση των φωτοτυπημένων σημειώσεων. Υπάρχουν δηλαδή

Το Ζωγράφειο. Όνομαστό Έλληνικό Σχολείο του Άργυροκάστρου

γραμμένα βιβλία που δεν τυπώνονται. Σε αυτό το θέμα η οικονομική συμβολή της χώρας μας ή χορηγών είναι τελείως απαραίτητη. Βεβαίως θα ήταν καλύτερο να αποφασίσει η αλβανική κυβέρνηση να επιμεληθεί το θέματος Σε αντίθετη περίπτωση θα έπρεπε είτε να χορηγηθούν από την Ελλάδα βιβλία Έλληνικής Γλώσσας είτε να επιχορηγηθούν έκδοτικοί οίκοι της Αλβανίας για την έκδοσή τους.

Όσον αφορά στο βιβλίο της Ιστορίας, για πρώτη φορά φέτος ανατέθηκε η συγγραφή του σε επιτροπή Έλλήνων Βορειοηπειρωτών οι οποίοι προφανώς συνεργάζονται με το Υπουργείο Παιδείας της Αλβανίας. Μέχρι στιγμής επίσης δεν έχει γίνει τίποτα και για το βιβλίο της Έλληνικής Γεωγραφίας, που διδάσκεται για πρώτη φορά έφέτος από σημειώσεις. Του χρόνου θα διδαχθεί και το μάθημα της Έλληνικής Ιστορίας, για το οποίο θα πρέπει να έκδοθει σχετικό βιβλίο. Τα προαναφερθέντα προβλήματα για την έκδοση βιβλίων για τα σχολεία της ΕΕΜ ισχύουν και γι' αυτά τα δύο βιβλία.